

L'enfortiment de l'Estat en la modernitat i la qüestió de la descoberta del Nou Món

Autor: Roger Mallola

Data de publicació: 22-06-2012

En aquest article, que va ser la ponència inaugural de l'11è Simposi sobre la Descoberta Catalana d'Amèrica del 2011, en Roger Mallola raona sobre la manipulació de la nostra història des de la perspectiva de les ciències polítiques i ens fa veure com aquest procés castellà d'esborrar-nos el passat i assimilar-lo com si fos seu, no es pot explicar de cap més altra manera que des de la raó d'Estat. D'un estat que, per subsistir, ha d'eliminar qualsevol mena de referent català.

En tot procés de recerca històrica, després d'una fase d'acumulació de dades i construccions narratives, és útil intentar d'aturar-se i agafar perspectiva amb instruments d'altres ciències que ajudin a emmarcar aquests fets concrets per posar-los a disposició del nostre present, que serveixin per entendre'ns a nosaltres mateixos. La primera cosa que es pot dir, doncs, és que l'obra d'En Jordi Bilbeny –i la dels nous investigadors sorgits al seu voltant– és, per damunt de tot, història nacional catalana. És a dir, aquesta nova història que ha sorgit a la llum dels seus treballs, ens parla de nosaltres com a subjecte històric i polític. Aquesta és sens dubte la seva més gran aportació: la construcció o –millor dit– reconstrucció d'un nosaltres com a fet substantiu, de realitat palpable, atès que la història no és sinó la base a partir de la qual els grups humans donen sentit al seu present i amb la qual se senten capaços de projectar-se cap al futur.

No obstant això, però, els treballs que forgen aquesta nova historiografia, aquesta nova perspectiva de Catalunya i els catalans, ens forcen a formular-nos una pregunta intrigant, però fonamental: què està passant, o què va passar, que a mesura que hi posem més finor, i agafem amb millor consciència aquestes noves lents per mirar de manera diferent qui som i d'on venim, ens adonem que tots aquests nous elements no són de matís sinó que conformen una nova perspectiva que fa trontollar tots els fonaments de tot allò que s'ha escrit fins avui del nostre passat? Per què, des d'aquesta perspectiva, els treballs no mostren l'ocultació d'uns personatges i unes gestes i unes obres com un fet aïllat, sinó que sembla que tot sigui el resultat d'una acció premeditada allargada en el temps i en l'espai? Què hi ha al darrere que es pugui descriure amb una certa coherència interpretativa que no deixi escampats per aquí i per allà totes

aquestes noves troballes? Perquè sembla clar que no podem dir només que els nostres veïns no els acabem d'agradar, o que simplement s'han tornat bojós, i que, gelosos com estan de les nostres figures, no van decidir d'intentar imitar-les sinó, al contrari, d'apropriar-se-les. No pot ser això, que sembla massa infantil. Ens cal, penso, posar les mateixes lents, però ara damunt de l'àmbit de l'acció política com a tal, i amb els usos intel·lectuals propis de la teoria política.

De fet, és En Jordi Bibeny mateix que ens ho comenta quan ens parla de la censura. Certament, la consideració d'aquesta esdevé la premissa fonamental que ell mateix ens presenta com el primer axioma que cal tenir en compte a l'hora d'interpretar la nostra història. Ell ens parla de la censura com el mecanisme d'execució que oculta uns fets i en crea uns de nous. Però en el nostre context occidental, la censura és i ha estat un dels mecanismes –no l'únic– per dur a terme un programa polític més complet que s'inicia d'una manera definitiva i molt intensa en l'era moderna, i que rep, de forma general, el nom de raó d'Estat. És per això que caldria que penséssim què va passar en aquells segles de transició històrica que a Europa va portar-nos a la modernitat, sobretot tenint en compte que l'era moderna que comença en transició al segle XV, s'estructura al XVI, i es consolida al XVII.

De forma general, podem dir que, fins aquell moment, l'església havia estat una referència clara, gairebé absoluta, en el sistema d'ordres socials que constituïa l'era medieval. Imposava una disciplina moral que arribava a condicionar la política de forma directa i determinant. Cal pensar, per exemple, que la divisió establerta pel tractat, comunament conegut de Tordesillas va haver de rebre el vistiplau de les butlles papals, atès que encara estava arrelada la tradició teocràtica dels pontífexs romans d'imposar l'acceptació del seu arbitratge en el món cristià. L'església era, doncs, una autoritat que s'imposava d'una forma o altra en els afers polítics de manera clara i profunda.

Això no obstant, de mica en mica, en entrar a la modernitat, la religió va anar quedant al darrere de la perspectiva de l'home europeu d'aquells moments, producte d'aquesta nova sensibilitat moderna. I en el camp ideològic i en les noves teories filosòfiques i polítiques es va anar imposant una nova visió que intentava de reforçar les noves estructures de legitimació política i del nou status quo: els Estats. Alguns dels seus teòrics són prou coneguts: Maquiavel (1469-1527), Thomas Hobbes (1588-1679) o Jean Bodin (1530-1596). Tots ells, a través dels seus escrits, van donar suport i enfortir la visió positiva de l'Estat com unitat política suprema.

I és així que podem parlar de la raó d'Estat. Aquesta es pot definir com la dinàmica que té per objectiu l'enfortiment, el creixement i la reproducció de l'Estat i, sobretot, amb el benentès que cal fer-ho a qualsevol preu, de forma absoluta i sense excepcions, amb tots els mitjans a l'abast per assolir els objectius.

Per això, el fet que se'ns hagi volgut manllevar la nostra història en tots els ordres té un sentit més profund, i que es pot acabar d'entendre si analitzem com aquesta història impacta en els elements propis de la definició de l'Estat i de la seva permanència com a entitat de poder.

La primera qüestió que cal emmarcar és entendre a qui s'enfrontaven els ostentadors de les estructures de poder de la nació castellana competint per apropiar-se d'un Estat emergent a punt de convertir-se en imperi: érem nosaltres. I nosaltres érem una potència política, cultural, econòmica i militar. És a dir, érem. I si veiem què passa ara, som, per a ells, molt perillosos: un enemic que cal anihilar. I s'ha d'entendre que la seva actuació contra nosaltres des de sempre hagi estat la del tot o res, a vida o mort. La seva convicció d'intentar esborrar-nos de la història té una lògica evident sota aquesta perspectiva.

Segonament, cal veure mínimament què són o quines propietats caracteritzen els Estats. Aquests es defineixen bàsicament a través de cinc qualitats o aspectes: 1) la sobirania; 2) el monopoli de la violència; 3) la territorialitat; 4) l'estructura impersonal del poder; i 5) la legitimitat.

La qüestió de la sobirania és la més clara de totes, i fa referència al que he esmentat que en el canvi de l'Edat Mitjana a l'era moderna l'església comença a desaparèixer com a element de legitimació de les accions polítiques. I és així que l'Estat se'ns apareix com una estructura autònoma, per damunt de la qual no hi pot haver cap poder que decideixi les relacions de poder. L'Estat estructura el seu dret en funció de si mateix, evitant o aturant de cercar instàncies superiors. Qui controla l'Estat, doncs, controla la capacitat de fer lleis i desenvolupar polítiques per al seu interès.

La incorporació del fet territorial fa referència al fet que a l'Edat Mitjana els llaços que integraven les estructures polítiques eren els lligams feudals de persones o famílies. Amb tot, aquestes estructures de poder personal, amb el pas del temps comencen a coincidir de forma molt més preeminent amb bases territorials. Les conquestes i les batalles guanyades per prínceps sobre territoris de forma permanent o continuada en el temps fa que les dinasties s'identifiquin amb territoris concrets i comenci a fer-se evident l'estructuració dels Estats-nació. El canvi en aquest sentit és que comencen a identificar-se territoris amb estructures de poder on les dinasties se succeeixen mecànicament. I aquest és també un tema fonamental del canvi cap a la modernitat política.

En paral·lel i com a element complementari de l'anterior, els estats comencen a identificar-se per la seva estructura impersonal del poder. És a dir, el príncep o rei se situen al capdamunt de l'estat a un nivell simbòlic gairebé imaginari, però al bell mig hi trobem totes les estructures de control que opera damunt el cos social: l'audiència reial –després nacional–, la cancelleria reial –després nacional–, els estaments, els virreis –després governadors–, etc. Aquesta qualitat de l'Estat s'ha dibuixat com la capacitat penetrativa de l'estat en la societat. Tant és així que avui dia la capacitat de penetració de l'Estat en la societat és tan abassegadora que no ens adonem de fins on arriba a condicionar la nostra existència en societat. Fixem-nos, per exemple, en els semàfors: són Estat, i no en som conscients que fent-los cas –als semàfors– responem als dictats i a les ordres de l'Estat.

D'altra banda, tenim el monopoli de la violència, que és una qualitat fonamental dels Estats. Aquest monopoli se'l disputaven els prínceps amb la noblesa a l'era medieval. Aquesta lluita al llarg de l'Edat Mitjana era molt intensa perquè els prínceps eren en aquell moment, *primus inter pares*, és a dir, el primer entre iguals; el qual, però, en cap cas, restava per damunt de la resta dels nobles. En canvi, a mesura que es va entrant en la modernitat, la nova teoria política –aquesta que fou introduïda pels teòrics abans esmentats– comença a legitimar el dret a fer la guerra només als prínceps, associant-los, al seu torn, amb l'Estat.

Finalment, com sempre, trobem la clau de volta de tot l'anterior, i que se suporta a partir dels sistemes de creences col·lectives: la legitimitat. Tota estructura social ha de ser legítima. És a dir, ha de tenir l'acceptació espontània, inconscient de la població sobre la qual se sustenta i s'imposa. Tota nova estructura que neix s'ha d'anar afirmant a les ments dels individus que conformen el cos social –comunitat, poble, o nació– on s'implementa. Aquesta penetració social de l'Estat sobredita no pot arribar a ser efectiva del tot si no es veu com una cosa natural, com una cosa que és així perquè no hi ha cap dubte que és així, i que és com ha de ser. La legitimitat és un concepte complex en teoria política, però és de vital importància. Nosaltres, els nacionals catalans d'avui, veiem il·legítimes les estructures del poder espanyol, i per això les qüestionem, i hi lluitem en contra. No són les nostres. De fet, el nostre és el cas paradigmàtic de com una comunitat política veu il·legítimes les estructures de poder construïdes, establertes i imposades al seu damunt. Som l'exemple –per negació– de com el poder, per ser efectiu, ha de ser legítim.

Aquest darrer detall és molt important i, de fet, ara que ja sabem que En Colom era un militar enfrontat amb la casa dels Trastàmara, i possible iniciador d'un nou llinatge recuperat dels Urgell, s'entén que el volguessin esborrar del mapa a ell i als seus descendents. Esdevenia una amenaça molt clara precisament per la seva característica de ser legítima i, consegüentment, molt difícil de batre de forma definitiva només amb l'ús de la força. Recordem que els plets colomins de la casa reial contra En Colom es van allargar durant cent anys. I fixem-nos que es produeixen precisament al segle XVI, quan la modernitat avança poderosa i inaturable. A En Colom no el podien fer fora així com així, sinó que ho havien de fer sota una legalitat formal, sobre principis legítims. I és així que els nous monarques castellans es van veure forçats a construir una brutal impostura: havia de ser legítim, primer, fer-lo fora i, després, construir un passat on ell no hi fos.

Fixem-nos, doncs, que la raó d'Estat en el cas que ens ocupa, és a dir, de nou, l'enfortiment, el creixement i la reproducció de l'Estat controlat per una casta castellana i castellanitzadora, va necessitar ser fermament operativa a través de la manipulació i la censura per poder ser efectiva, per poder ser legítima. La raó d'Estat tracta d'això. I la maquinària que van endegar per ocultar els legítims descobridors no només era una qüestió de noms concrets, sinó que darrera d'En Colom hi havia tota una estructura de poder i interessos que lluitava contra el monarca Ferran, primer, i els Àustries, després, pel control del nou Estat naixent; sobre qui tenia dret al tron, però també sobre qui i quines institucions tenien el dret d'exercir el monopoli de la violència, l'extracció de recursos i el model de penetració de l'estructura de poder dins la societat. Estaven en joc moltes més coses que una simple autoria. Era una clara lluita pel poder entre castellans i catalans, una lluita nacional que, transformada per la mateixa història, encara perdura.

I és per això que la raó d'Estat, en aquest cas la raó de l'Estat espanyol, primer com a monarquia i després com a voluntat d'Estat-nació, imposava la destrucció de tot allò que afirmes els sistema d'idees que gosés desafiar i posar en qüestió el nou Estat de matriu castellana. I la història i el relat continu i sistèmic, que operessin com una visió alternativa a la que la raó del seu Estat construïa, calien ser esborrats al preu que fos necessari. Calia anul·lar tot allò que pogués fer que no només els catalans ens sentíssim catalans, sinó que arribéssim a gosar voler apropiari-nos d'aquest nou Estat. Calia trencar, doncs, tot lligam que enfortís la legitimitat alternativa: tota obra política, tota literatura, tot art, tota ciència, absolutament tot. I és aquest prisma que posa la raó d'Estat davant de l'escrutini i l'anàlisi el que explica que tots aquests fets que ara descobrim eren, i encara són, una amenaça absoluta pels castellans. I amb més raó venint l'amenaça de qui venia –i encara ve, segons ells–, dels catalans, poble que havia forjat un imperi, precisament el que van voler desdibuixar per fer-se'l seu. La destrucció massiva del nostre passat responia i respon a això, a una qüestió de poder.

El títol d'aquesta ponència feia referència a la qüestió de la descoberta del Nou Món. Si ens hi fixem bé, aquesta és

probablement una de les claus de volta de tots els nostres problemes de present, si no la més decisiva i fonamental. La magnitud de tot allò relacionat amb la descoberta explica per què la nació castellana, apropiant-se de l'Estat, desenvolupa aquesta raó d'Estat al seu favor amb aquesta intensitat i força descomunal que arriba fins al nostre present. Estava en joc el control, en aquell moment, de la meitat, com a mínim, del món, i des d'una perspectiva eurocèntrica, del control de la totalitat del món conegut. La raó d'Estat, de l'Estat controlat per Castella, els ha forçat, fins avui mateix, d'intentar esborrar-nos de la història. El problema és senzill però profundament tràgic i dolorós.

La importància de la història, per allò que legitima i per allò que no, és fonamental en el desenvolupament de la raó d'Estat. Fixem-nos que des de sempre la història s'ha vist per part dels espanyols com un element cabdal en la seva acció política de present. I és per això que cal ser conscients que l'obra d'En Jordi Bilbeny i dels altres investigadors de l'Institut Nova Història no és supèrflua, ni insignificant, sinó tot al contrari, i que per això encara és menystinguda i generadora de por. Certament, aquest treballs no són una distracció d'uns quants homes de ment desperta i esperit inquiet, sinó que són un dels fonaments del nostre ressorgiment, importants i cabdals pel nostre futur com a poble. Ens donen motius per ser el que som avui i ens projecten de forma ferma cap al futur. Ens donen força i ens donen raó de ser. I ni que sigui aquesta raó, amb la humilitat que calgui, la de l'exigència de ser conscients que som fills de gegants: d'En Colom, d'En Servent, d'En Cortès, dels Borja, del Pare Cases, d'En Galceran de Cardona, i de tants altres. I, nosaltres, els seus hereus, tenim el deure de sobreviure, de sobreviure'ls. I no per nosaltres, sinó per ells. Preparem-nos, doncs, per complir les nostres obligacions, i tinguem present que, malgrat que aquests grans homes saberen que les seves gestes van ser conegudes i lloades arreu del món, ells tindrien, sens dubte, la convicció de dir-nos –i aquestes paraules no són del tot meves– que si la història dels catalans dura mil anys més, aquest, i no pas el seu, fou el seu millor moment.

Roger Mallola